

Жофре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1999. 7. Гурвич Г. Д. Философия и социология права. Избр. соч. СПб., 2004. 8. Бертель Ж.-Л. Общая теория права. М., 2000. 9. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы /Пер. с фр. В. Наумова; под ред. И. Борисовой. М., 1999. 10. Рулан Н. Юридическая антропология: Учебник для вузов /Под ред. В. С. Нерсисянца. М., 2000. 11. Буше-Сольнье Ф., Практический словарь гуманитарного права: М., 2004. 12. Арон Р. Эссе о свободах: Пер. с франц. М., 2005. 13. Жоли М. Диалог о власти: Макнавелли – Монтегскье //Диалог. 1990. № 12. 14. Маритен Ж. Человек и государство. Пер. С англ. М.: Идея-Пресс, 2000. 15. Maritain Jaques. Les droits de l'homme et la loi naturelle. New York: Éditions de la Maison française. 1942. 16. Maritain Jaques. Integral Humanism: Temporal and Spiritual Problems of a New Christendom. New York, 1968.

Надійшла до редколегії 11.04.07

М. М. Сання, І. В. Лисенко

«ДІТИ ВУЛИЦІ»: СПРИЙНЯТТЯ РИЗИКУ І МОТИВИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ

Інтерес науковців і вихователів до визначення особливостей та мотивів девіантної поведінки підлітків обумовлений, в першу чергу, пошуком шляхів корекції їх поведінки з метою запобігання здійснення ними протиправних дій. О. М. Павлик розглядає прагнення неповнолітніх правопорушників до «гострих відчуттів» як один з мотивів протиправної поведінки [1]. За результатами дослідження автор робить слушні висновки, що певну роль в детермінації злочинної поведінки неповнолітніх відіграє задоволення їх потреби в пошуках «гострих відчуттів». Крім того, прагнення підлітків до «гострих відчуттів» утруднює, на думку автора, перевиховання неповнолітніх правопорушників у спеціальних виховних установах.

Однак, на жаль, автор не пояснює чітко, що вкладається ним у розпливчасте визначення «гострі відчуття». З тексту можна дізнатися, що це «незвичайні почуття та емоції», «злочинна романтика», «емоційні переживання, що пов'язані з процесом злочинної поведінки», а також можуть бути і «не ризиковані заходи» в пошуках цих відчуттів [1, с. 206]. Можливо, що визначення «гострі відчуття» сприймалося неоднозначно й учасниками дослідження. Звичайно, це утруднює розробку методів і технологій корекції поведінки підлітків у виховній роботі з ними.

Не беручи на себе визначення поняття «гострі відчуття», зазначимо, що бажання випробувати себе в ризикованій ситуації і вийти з неї переможцем може бути одним з мотивів протиправних дій підлітків. Соціальні оцінки ризику, серед них й добровільного, вже розглядалися нами [2–3], залежність їх від віку, статі, освіти також проаналізовано [4].

У даному випадку нас цікавить схильність до ризику дітей з явно вираженою девіантною поведінкою. Це стосується зокрема «дітей вулиці» – окремої підліткової когорти, до якої, за визначен-

ням ЮНІСЕФ (дитячого фонду ООН), відносять дітей, які не спілкуються з власними родинами і живуть в тимчасових сховищах, або взагалі не мають такого; першочерговими потребами яких є фізіологічне виживання і пошук житла; діти, які підтримують контакт із сім'єю, але через бідність, перенаселеність, різні види експлуатації та зловживань по відношенню до них проводять більшу частину дня, а інколи і ночі, на вулиці; діти-вихованці інтернатів та притулків, які через різні причини втекли з них і перебувають на вулиці. За даними ЮНІСЕФ, кількість «дітей вулиці» в світі складає близько 30 млн. «Діти вулиці» належать до груп ризику щодо скоєння протиправних дій, тому що людина краще за своєю зразки девіантної поведінки саме у дитячому та підлітковому віці.

Зазначимо, що останнім часом посилилася кримінальна активність саме неповнолітніх (від 14 до 17 років), причому характер цієї активності має загрозливі риси зухвалості, жорстокості, цинізму, насильства. Основними причинами цього є, по-перше, фізіологічні та психічні риси, які взагалі характерні для підлітків: соціальна незрілість, що контрастує з бурхливим фізіологічним дозріванням, прагненням випробувати нові відчуття; по-друге, нездатність прогнозувати наслідки різноманітних дій, сильне прагнення до незалежності. Підліток не завжди відповідає вимогам, які висуває стосовно нього суспільство, проте сам він вважає, що суспільство його надто обмежує [5].

Виходячи з цього, метою дослідження є вивчення сприйняття ризикованої поведінки «дітьми вулиці», аналіз мотивів такої поведінки, а також пошук напрямів її корекції.

Для з'ясування мотивів, що спонукають неповнолітніх «дітей вулиці» ризикувати, та факторів, що впливають на їх відношення до ризику, було проведено анкетування дітей Харківського дитячого притулку «Гармонія» та Запорізького обласного притулку для неповнолітніх. Всього було опитано 45 респондентів віком від 12 до 17 років. З вихователями зазначених закладів, які виступали експертами з проблеми, що розглядається, було проведено напівформалізоване інтерв'ю. В якості контрольної групи було також опитано 40 учнів загальноосвітньої школи такого ж віку.

Результати опитування свідчать про прихильне ставлення «дітей вулиці» до ризику: 87% респондентів в дитячому притулку вважають, що ризик робить їх життя різноманітним, захопливим та цікавим, вони впевненні, що без нього їх життя стало б нудним та сірим. І лише 13% висловили думку, що ризикувати – даремно наражатися на небезпеку. На питання «Чи люблять вони ризикувати?» 15 відсотків підлітків завагалися з відповіддю, 76% відсотків опитаних вказали на свою готовність до ризику, і лише 9% з них висловились негативно. У контрольній групі любителів ризику

виявилось значно менше – лише 35% респондентів від загального числа опитаних сказали, що полюбляють ризикувати.

Серед мотивів, що спонукають «дітей вулиць» до пошуку «гострих» відчуттів та незвичайних емоцій, більшість з респондентів (38%) вказали на бажання випробувати свої сили та вийти переможцем у двобій з власною долею; для 31% рушійною силою стало прагнення здійснити незвичний, нетиповий вчинок і продемонструвати оточуючим (як ворогам, так і друзям) свої здібності; 22% хотіли «пройтися по лезу бритви», «додати адреналіну в нудне життя»; для 9% вирішальним мотивом ризикованих вчинків було прагнення «кинути виклик суспільству» та порушити встановлені ним правила та закони. Для школярів загальноосвітньої школи основною рушійною силою для вчинення ризикованого вчинку виявилось бажання додати різноманітності у власне життя.

При цьому більшість підлітків не аналізує наслідки, якими можуть закінчитися їх ризиковані заходи. І хоча лише 5% з опитаних у притулках вважають, що мета виправдовує будь-який ризик, то 82% з них зазвичай навіть не припускають можливості програшу, а тільки 13% усвідомлюють, якою ціною можуть поплатитися у разі невдачі. Проте, це їх не зупиняє. За висловлюванням одного з підлітків шістнадцяти років, причина цього полягає в тому, що вони не цінують власне життя, воно для них нічого не варте і саме тому прагнення відчуттів, що драгують нерви, їх так приваблює. Разом з тим, серед учнів загальноосвітньої школи 57% любителів ризику реально оцінюють можливість свого програшу і у разі якщо його імовірність, на їхню думку, занадто висока, можуть вчасно схаменутися і відмовитися від участі в ризикованих заходах.

Щодо питання «Чи сприяють ризиковані вчинки підвищенню авторитету в очах однолітків?» думки розділилися: 40% підлітків у притулках зізналися, що бажання завоювати повагу серед друзів підштовхує їх ризикувати власним життям і, навіть усвідомлюючи безглуздість ризикованого вчинку, вони не відмовляться взяти в ньому участь саме через страх втратити певний статус у групі, проте 60% висловилися, що надають перевагу іншим способам завоювання авторитету і відчувають у собі сили піти проти групи, у разі якщо їх власні інтереси не співпадуть з груповими.

Привабливість ризику впливає й на вибір «дітьми вулиці» майбутньої професії. Переважна частина з них (76%) обрала для себе майбутні професії, які так чи інакше пов'язані з ризиком: інструктор альпінізму, льотчик, боєць спецназу... І лише 24% підлітків хочуть стати вихователями, механіками чи бібліотекарями. Тобто можна також дійти висновку, що дана група підлітків надає перевагу більш ризикованим професіям, їх приваблює діяльність, що

потребує сили, рішучості та відчайдушності – підлітки вбачають у них можливість реалізувати власні прагнення.

Вихователі на основі спостережень за поведінкою дітей в притулку підтвердили те, що для вихованців дуже важливими є схвалення їх поведінки групою (особливо для дітей віком 11–13 років) і свій статус у референтній групі, який вони дуже цінують. На погляд вихователів, це викликано тим, що таким дітям не вистачає підтримки зі сторони батьків, тому вони прагнуть знайти її у однолітків і заради цього на багато що здатні. Проте, з віком вплив групи починає слабшати, бо підлітки 16–17 років починають відчувати власну відповідальність за своє подальше життя і їх пріоритети змінюються. Цьому сприяє і тривалість перебування у притулку, і доброзичливе ставлення до дітей його персоналу.

Таким чином, доходимо висновків, що підлітки, які залишилися без батьківського піклування, пройшли певний шлях життєвих поневірянь, звикли змалку покладатися лише на себе і розглядають ризик як невід'ємну частину власного буття. Власне потяг до ризику обумовлений також тим, що перебування у ризикованих ситуаціях наповнює їх буденне життя незвичайністю, хвилюваннями, емоційними сплесками. При цьому дуже важливу роль відіграє найближче оточення підлітка – саме за компанію з друзями та через страх бути висміяним у разі відмови підлітки вчиняють безглузді ризиковані вчинки, наприклад, перебігають дорогу перед потягом або автомобілем, що наближається, стрибають з великої висоти в річку, вступають у бійки тощо. Із дорослішанням підлітків вплив групи втрачає свою силу, а прагнення час від часу випробувати себе, наповнити життя емоційними сплесками у підлітків залишається надовго.

На нашу думку, профілактику протиправної поведінки, яка обумовлена прагненням до ризику, можна провадити у двох рівнозначних напрямках. По-перше, слід надати цим прагненням вихід у легитимний спосіб. Тобто реалізувати їх через ігри, участь у спортивних змаганнях, туристських подорожах, альпінізмі – діях, які потребують сміливості та рішучості. По-друге, доцільно мінімізувати прагнення підлітків до ризику через допомогу в усвідомленні ними своїх особистих здібностей і розвиткові цих здібностей у повсякденному бутті. Створення умов, за яких вони зможуть реалізувати свої здібності, сприятиме й реалізації прагнень підлітків добути авторитет у групі не через відчайдушність та сміливість, а завдяки своїм особистим досягненням у навчанні, малюванні, музиці, конструюванні, спорті й тому подібних сферах діяльності.

Цьому може сприяти організація спортивних секцій в дитячих притулках, тому що участь у спортивних змаганнях, олімпіадах та іграх надасть підліткам можливість реалізувати свої здібності, а також сприятиме реалізації їх прагнень до здобуття авторитету в

групі завдяки своїм досягненням та перемогам. Бажано, щоб їх спільні ігри та справи були спрямовані на виховання групового духу та єдності, адже це сприятиме переборюванню почуття самотності та непотрібності, яке підштовхує підлітків до безглузких та ризикованих вчинків.

Якщо надалі життя вихованців притулків не буде заповнене цікавими різноманітними справами, то цілком можливо, що прагнення до ризику, яке сформувалося обставинами перебування у середовищі «дітей вулиці», може з часом перерости в кримінальне поведіння.

Список літератури: 1. Павлик О. М. Прагнення до «гострих відчуттів» як один з мотивів протиправної поведінки неповнолітніх // Право і безпека. 2004. №3. 2. Саппа Н. Н. О социальной оценке экологического риска // Современное общество. 1994. №4. 3. Саппа М. М. Навмисний та професійний ризики в структурі добровільного ризику // Вісник Національного університету внутрішніх справ, 2005. Вип. 29. 4. Sjoberg L., Sjoberg B.-M. Knowledge and Risk Perception Among Nuclear Power Plant Employees // Risk Analysis. 1991. V.11. №4. 5. Соціальна робота: навчальний посібник. Х., 2006.

Надійшла до редакції 06.04.07

О. С. Проскуркова

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ТРАДИЦІЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ХНУВС

Ефективний навчально-виховний процесу вищих навчальних закладах МВС України є важливою умовою здобуття майбутніми правоохоронцями необхідних професійних знань, умінь і навичок, формування та розвитку в них високих моральних та професійно необхідних психологічних якостей, що мають забезпечити їм високий ступінь підготовки до практичної діяльності. Особливу роль при цьому відіграють традиції навчально-виховного процесу, серед яких найбільш розповсюдженими є стройові огляди, заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також проведення самопідготовки курсантів. Ці традиційні заходи є невід'ємною частиною виховання курсантів, мають значний вплив на формування їх особистості. Проте, до сьогодні, на жаль, ця проблема залишилася поза увагою дослідників.

У рамках дослідження системи традицій Харківського національного університету внутрішніх справ автор у складі наукового колективу науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в ОВС взяв участь у соціологічному опитуванні курсантів, які є безпосереднім об'єктом навчально-виховного процесу. Всього було опитано 1195 курсантів. Основною метою дослідження був аналіз функціональності традицій навчально-виховного процесу.

У соціології функціональність соціальних та культурних явищ розглядається в рамках макротеорій, а саме функціоналізму. Се-